BIBLIOTECA NAŢIONALISTĂ

No. 12.

Cuza-Vodă şi duşmanii săĭ

a doua zi după detronare

— RESUMAT AL UNEĬ CONFERINŢE ŢINUTE LA RÎMNICU-VÎLCIĬ, ÎN FEBRUAR 1909 —

de N. IORGA.

VĂLENIĬ-DE-MUNTE

Tipografia „NEAMUL ROMÂNESC", societate cooperativă

1909.

Cuza-Vodă și dușmaniĭ săĭ

a doua zi după detronare

— RESUMAT AL UNEĬ CONFERINȚE ȚINUTE LA RÎMNICU-VÎLCIĬ, ÎN FEBRUAR 1909 —

I.

Serbările din Ianuar, cu prilejul aniversăriĭ Uniriĭ, aŭ scos la iveală o mulțime de fapte neașteptate, care însă firește, trebuie să bucure pe oricine că dorește adevărate virtuțĭ să răsară în mijlocul poporuluĭ nostru.

Aceste serbărĭ, pe care oficialitatea nu le-a voit, care s'aŭ făcut în ciuda oficialitățiĭ și cu toate că oficialitatea le voià doar în anume chip, aŭ dovedit și prin stăruința cu care publicul de pretutindenĭ a descoperit și a aclamat pe adevărațiĭ făptuitorĭ aĭ Uniriĭ, pe care decĭ nu se învoià s'o recunoască ca o mișcare națională cu caracter anonim, aŭ dovedit existența uneĭ conștiințe româneștĭ, unuĭ spirit public românesc, ceia ce e începutul uneĭ adevărate opiniĭ publice și, cu opinie publică, într'un popor bine înzestrat cum e al nostru, se poate ajunge departe, mult maĭ departe de cum s'ar fi ajuns fără opinie publică, prin activitatea monotonă a politicianilor de meserie.

Serbările din Ianuar aŭ dovedit însă încă un lucru: înnainte de dînsele s'ar fi crezut că Romîniĭ sînt un popor nerecunoscător, că eĭ se deosebesc chiar prin nerecunoștință față de toate celelalte neamurĭ ale Europeĭ,—în rîndul întăiŭ firește față de neamurile apusene, care aŭ un adevărat cult față de trecut și o

adîncă admirație și adevărată recunoștință față de eroiĭ lor naționalĭ. Mergețĭ orĭunde în Italia, și în cel maĭ mic centru vețĭ găsi pomenițĭ în chipurĭ de marmură pe aceĭ carĭ aŭ întemeiat Statul italian de astăzĭ: în rîndul întăiŭ pe cavalerescul rege, gata să riște totul pentru țara sa, pe Victor-Emanuel; în al doilea rînd pe Garibaldi, spada fulgerătoare a revoluțieĭ prin care s'a făurit Statul italian, în al treilea rînd pe Cavour, mintea aceleĭ revoluțiĭ întemeietoare de un singur Stat pentru o singură națiune. Vețĭ maĭ vedea iarășĭ pe zidul palatelor saŭ caselor cu înfățișare maĭ modestă tăblițe de marmură care amintesc trecerea prin orașul acela a cutăriĭ personalitățĭ hotărîtoare în viața poporuluĭ italian, orĭ, și maĭ dese orĭ, nașterea în acel oraș, petrecerea maĭ îndelungată în cuprinsul luĭ a unor oamenĭ carĭ aŭ avut un rol de căpetenie în dezvoltarea națieĭ italiene și culturiĭ cu care ea se mîndrește.

La noĭ, fie și în cel d'intăiŭ oraș al RomânieĬ, în Bucureștĭ, ațĭ căuta în zădar astfel de statuĭ și astfel de tăblițe comemorative; în schimb pe strada care s'ar putea numi aleia statuilor în Capitala RomânieĬ, vețĭ vedea un Mihaĭ Viteazul de bronz — cît puterea de recunoștință a vremurilor cînd a fost comandat în străinătate —, așezat între doĭ înnoitorĭ aĭ culturiĭ noastre: între Lazăr și Eliade Rădulescu, amîndoĭ în înfățișarea unor predicatorĭ aĭ crezuluĭ cultural. — Maĭ departe o uriașă aglomerație de basoreliefurĭ — în aceste basoreliefurĭ se poate vedea și chipul regeluĭ Carol, regele nostru de astăzĭ — de chipurĭ alegorice, și peste care stăpînește o figură: figura luĭ Ion Brătianu, care poate fi privit doar în însușire simbolică, cuprinzînd în el pe toțĭ tovarășiĭ săĭ de muncă, între carĭ uniĭ aŭ fost maĭ marĭ decît el, precum alțiĭ aŭ putut fi maĭ micĭ decît dînsul. Încă maĭ departe, așezat comod într'un scaun, ca și cum n'ar fi fost revoluționar tot așa de avîntat ca și Brătianu cu gestul săŭ larg, stă C. A. Rosetti și încă maĭ departe un fost primar al Bucureștilor, făcut din bronz, în proporțiĭ foarte marĭ, Pache Protopopescu, arată cea din urmă formă a recunoștințeĭ naționale.

O statuie a luĭ Cuza-Vodă, întemeietorul RomânieĬ

de astăzĭ, o statuie a luĭ Kogălniceanu, teoreticianul mișcăriĭ de regenerare, o statuie a luĭ Alecsandri, cel maĭ mare, maĭ senin poet al neamuluĭ din vremile trecute, o statuie a luĭ Eminescu, cel maĭ original spirit care a îmbogățit poesia românească, chiar o statuie a luĭ Ștefan-cel-Mare, cel maĭ împărătesc dintre Domniĭ noștri, ațĭ căuta în zădar însă în Bucureștĭ astăzĭ. Aceastălaltă aleie de statuĭ există numaĭ în datoria noastră a tuturora, datorie neîndeplinită și în idealul generațiilor viitoare, ideal pe care ele vor ști să-l îndeplinească.

S'ar zice decĭ că neamul nostru e un neam de nerecunoscătorĭ, că el a uitat fapta bună făcută în folosul săŭ. Eĭ bine, aplausele acelea unanime, cu atîta căldură și sinceritate, care aŭ răsunat pretutindenĭ cînd s'aŭ pomenit numele luĭ Cuza-Vodă și al luĭ Kogălniceanu, cînd chipul lor a apărut, fie și în formă naivă, — aceasta dovedește că poporul românesc, dacă nu oficialitatea românească, poate să dovedească recunoștință față de făcătoriĭ luĭ de bine.

Am venit să vă arăt ca istoric — și istoriciĭ sînt maĭ scrupuloșĭ în proclamarea uneĭ credințe privitoare la epocele, la personalitățile și la evenimentele trecutuluĭ fiindcă se așteaptă în chip firesc ca vorba lor să atragă maĭ multă răspundere,—am venit să vă arăt, pe temeiul mărturisirilor contimporane și, în genere, pe temeiul cunoștințelor istorice ce se pot avea astăzĭ, că entusiasmul din timpul serbărilor Uniriĭ, că recunoștința pentru Cuza-Vodă și pentru colaboratoriĭ săĭ, nu sînt răŭ așezate de lumea românească de astăzĭ, că eĭ sînt vrednicĭ în adevăr de uriașa popularitate de care se bucură maĭ ales amintirea celuĭ d'intăiŭ Domn al Românieĭ Unite.

II.

Căcĭ, orĭce ar fi zis aceĭ carĭ, tot într'o lună de Februar, acum maĭ puțin de 50 de anĭ de zile, l-aŭ răsturnat printr'un miserabil complot militar al unor

ofiţerĭ uitătorĭ de datoria lor, orĭcît ar fi anunţat corespondentul bucureştean al «Gazeteĭ Transilvanieĭ» că Saşiĭ din Braşov aveaŭ drept să vorbească în foaia lor de «mişcare generală cu flamure», că «pe stradele Bucureştilor miliţia şi poporul cu cocarde şi cu flamure umblă în sus şi în jos», că «înnaintea palatuluĭ, mulţime de oamenĭ cu flamure şi prapurĭ umblă cu strigăte» — rămîne ca singur fapt adevărat că de la începutul până la sfîrşitul Domnieĭ sale, scurtă în zile şi bogată în fapte, Cuza-Vodă a fost iubit de locuitoriĭ Bucureştilor, de acest popor pe care corespondenţiĭ şi martoriĭ interesaţĭ îl arată ca pornit de mînie împotriva luĭ, că el a fost iubit încă din clipa cînd, cu şepte anĭ înnainte de ziua chiar a răsturnăriĭ, el intra în Bucureştĭ, primit cum niciodată Domn romîn nu fusese primit în acest oraş, sămănat cu florĭ şi întîmpinat cu zîmbete, salutat cu strigătele de bucurie ale tuturor, — şi nu maĭ puţin ale femeilor, până la cele maĭ înnalte doamne din cea maĭ bună societate. Până în ultimele zile de stăpînire Cuza-Vodă a fost un om iubit.

Maĭ iubit chiar decît cele maĭ marĭ chipurĭ din trecutul nostru. Ce să maĭ vorbim de Traian bătrînul, de care nu putem spune dacă a făcut bine saŭ răŭ aducîndu-ne aicĭ, dar care în orĭce cas a stricat rosturile celor maĭ vechĭ locuitorĭ aĭ acestuĭ pămînt şi căruia, de la atîta-depărtare de vreme, noĭ nu-ĭ putem vorbi în limba noastră, pe care el nu ar putea-o înţelege, şi nu sîntem în stare a-ĭ vorbi în limba luĭ, pe care nu toţĭ dintre noĭ o cunosc! Dar iată, în vremurĭ maĭ apropiate de ale noastre strălucitul războinic Mihaĭ Viteazul, cu ceĭ cîţĭva anĭ de furtunoasă stăpînire aĭ luĭ, a dispărut fără urmă în ceia ce priveşte amintirea poporuluĭ; gloria luĭ nu maĭ încălzeşte astăzĭ pe nimenĭ din ceĭ de jos; pe cît îl ştim noĭ de bine şi ne inspirăm de isprava luĭ, pe atît nu-l cunoaşte de loc mulţimea. Un altul, maĭ vechiŭ şi maĭ mare decît Mihaĭ, acel Ştefan-cel-Mare, care nu s'a făcut vinovat faţă de neamul săŭ prin apăsarea straturilor de jos ale naţiuniĭ; Ştefan-cel-Mare e amintit doar ca începător al tuturor lucrurilor vechĭ. Ale luĭ sînt toate ruinele; ale luĭ toate cîmpiile de lupte; ale luĭ

toate podurile dărîmate și toate cetățile în ruine,—dar iubire poporală nu se îndreaptă spre dînsul. Pe lîngă această admirație către un eroŭ ajuns acum fabulos în amintirea neamuluĭ, din potrivă iubire se îndreaptă către Cuza-Vodă, iubire pentru dezrobirea țeranilor, fără îndoială, iubire pentru înnapoiarea către națiune a teritoriuluĭ național usurpat în largă parte de călugăriĭ grecĭ; iubire, în ceia ce ne privește pe noĭ, pentru demnitatea cu care a represintat țara, pe care el a întemeiat-o unitar și solid așa cum a ființat pe urmă. Dar în ceia ce privește poporul, iubirea aceasta are alte explicațiĭ și de aceste explicațiĭ trebuie să fie vorba întăiŭ:

Ni-a plăcut nouă totdeauna, în toate vremile, de oameniĭ frumoșĭ, și Cuza-Vodă a fost om frumos. Ca om frumos se înfățișează pe scena istorică și în frumuseța luĭ bărbătească dispare. Ardeleniĭ, Ungureniĭ, carĭ l-aŭ văzut trecînd prin Brașov, Oradea-Mare, și carĭ pomenesc, în Februar și Martie 1866, de fața luĭ senină, ca și cum nu s'ar fi săvîrșit de așa puțină vreme un monstruos atentat împotriva situațieĭ sale de Suveran, — și aceștia aŭ fost influențațĭ de frumuseța acesteĭ figurĭ. Ca om frumos s'a dus din viață, avînd abia 53 de anĭ, s'a dus pe neașteptate în cursul uneĭ călătoriĭ pentru însănătoșare, de la Florența la Heidelberg, de unde n'a maĭ ieșit. Parcă e bine că s'a dus atuncĭ; un Cuza bătrîn, un Cuza tîrîndu-șĭ bătrînețile până astăzĭ, un Cuza împovărat de multe decepțiĭ și, cine știe, poate aplecat către unele concesiĭ, un Cuza amărît și dezgustat, saŭ cuprins de durerea faptelor istorieĭ noastre contimporane, un astfel de Cuza, trăind încă cu desilusiile și năcazul luĭ în mijlocul nostru, ar strica acea splendidă figură de mîndru ostaș.

În toate timpurile ni-aŭ plăcut Domniĭ frumoșĭ; dacă Bogdan, fiul luĭ Ștefan-cel-Mare, nu s'a uitat bine cu amîndoĭ ochiĭ, l-aŭ poreclit imediat: «orbul» și Moldoveniĭ nu s'aŭ luptat bucuroșĭ pentru dînsul; dacă Petru Șchiopul, pe care Tirolesiĭ, în mijlocul cărora s'a adăpostit, nu l-aŭ simțit a fi șchiop niciodată, vorbind doar de greutatea luĭ în a merge călare, dacă

deci Petru Șchiopu alignia puțin cu piciorul, îndată i s'a alipit calificativul acesta de batjocură, și în tot cursul Domniei sale lumea a primit cu cea mai mare bucurie domnișori tineri și frumoși, veniți cu Cazaci de dincolo de Nistru.

Frumos trebuia să fie cel d'intâiŭ Domn al Principatelor-unite. Toată lumea a prețuit această frumuseță, și nu e deci de mirare dacă și el, om fiind, — și nici-odată nu a avut pretenția să fie sfînt, ca detractorii lui, în privința sfințeniei cărora se pot manifesta oare-care reserve —, s'a lăsat ispitit de vraja a doi ochi frumoși, doi ochi frumoși vecnic aceiași, pe cari nu i-a schimbat deci, cum schimbă alții, cari aŭ ajuns pe urmă niște așa de aspri critici ai acestei singure greșeli a caracterului săŭ.

III.

Ceia ce plăcea la Cuza-Vodă nu era însă numai frumuseța, chiar și frumuseța energică ce șede bine unui bărbat; plăcea cavalerismul săŭ: un cavalerism care se vădește în figura sa ca și în toate gesturile, și cuvintele sale. Amintiți-vă fața lui deschisă, luminată de doi ochi care nu cuprind nici trufie, nici fățărnicie, nici șiretenie. Amintiți-vă de cuvîntările lui — vestita cuvîntare, de pildă, pe care a îndreptat-o într'o anume clipă împotriva Mitropolitului Moldovei Sofronie, care, conștient de drepturile Bisericii sale, nu voià să îngăduie anume măsuri ale Guvernului împotriva ei: numele Domnului a fost suprimat din rugăciunile publice, și atunci Domnul, cu prilejul recepțiunii de Anul Noŭ, s'a îndreptat către Mitropolit amintindu-i cu o franchetă crudă, că, dacă personal el nu pretinde să fie rugat Dumnezeŭ pentru dînsul de Mitropolit, ca șef al Statului, el are și dreptul și datoria de a impune aceasta în cuprinsul stăpînirii sale. Și, cum știți, Vodă n'a părăsit acest punct de vedere, iar Mitropolitul, rar Mitropolit, ca pe vremea aceia, nevoind să primească acest punct de vedere, s'a exilat de bună voie în singurătatea unei mănăstiri, unde moartea l-a găsit în curînd.

Sincer și franc în gîndul și în vorba sa, necruțînd pe nimenĭ și, pe de altă parte, nedespreţuind pe nimenĭ, Cuza-Vodă, deprins a spune adevărul cu curaj, a cîștigat iubirea tuturor, chiar a celor cari puteaŭ fi mustrațĭ de dînsul prin această libertate cavalerească a limbagiuluĭ săŭ. Căcĭ el n'a cruțat pe nimenĭ, nicĭ chiar pe cutare tînăr, maĭ tîrziŭ rector al Universitățiĭ din Bucureștĭ, clădită de dînsul, care abia întors din străinătate, arhitect cu reputație mare, se învrednicise, înnaintea legiĭ cumululuĭ și prin urmare în proporție maĭ mică decît după legea cumululuĭ, de un mare număr de slujbe și care, la presintarea sa, Domnuluĭ, fu apostrofat de dînsul cu aceste cuvinte: «tu eștĭ acela care mănîncĭ șepte chite?» (pite, pînĭ). Vorbele acestea aveaŭ rost, se răspîndiaŭ în toate straturile sociale; lumea primia în unele casurĭ lecțiĭ de morală, de demnitate, de patriotism, de iubire de neam, în acea formă glumeață, primia învățăturĭ de înțelepciune, și astfel Stăpînitorul avea asupra țeriĭ o necontenită acțiune îndreptătoare. Generațiile următoare își aduc aminte de asemenea lucrurĭ și de aceia îl iubesc încă pe Domnul care știa să vorbească fiecăruia, nu după rangul săŭ saŭ folosul pe care îl putea trage de la dînsul, ci după munca pe care o cheltuise, după priceperea pe care o dovedise, după valoarea morală a actelor sale și a persoaneĭ sale.

IV.

A maĭ fost iubit Cuza-Vodă pănă la fanatism — un fanatism care se păstrează și pănă astăzĭ — pentru vitejia luĭ. Căcĭ a fost fără îndoială un viteaz, unul din ceĭ maĭ bunĭ vitejĭ: niciodată nu i-a păsat de dînsul, de tronul săŭ, de sănătatea sa, de viața și chiar de reputația sa. Țara era totul pentru dînsul, țara pe care a întemeiat-o, pe care a știut să o represinte cu demnitate și pe care a putut s'o părăsească fără blestem. Astfel de vitejĭ nu se formează prin niciun exemplu și nicio lectură: eĭ se nasc. Ferice de țara care ajunge să-ĭ aibă în fruntea sa, căcĭ, altfel, viteazul vegetează fără folos pentru dînsa într'o situație care-l împie-

decă de a avea înrîurirea binefăcătoare asupra mersuluĭ poporuluĭ săŭ! Om fără frică, dar nu fără prevedere; fără cruțare de sine, dar nu fără grija țeriĭ, Cuza a meritat astfel pe deplin, și în această privință, recunoștința contimporanilor săĭ, ca și a celor cari aŭ venit după dînsul.

Și l-aŭ iubit cu toțiĭ și pentru popularitatea sa. Din vechĭ vremurĭ, așa sîntem noĭ deprinșĭ, fiind un neam nobil și născut pentru libertate, să vorbim de-a dreptul cu stăpînitoriĭ noștri. Domniĭ de odinioară primiaŭ pe orĭcine și judecaŭ după obiceiul pămîntuluĭ și după înțelepciunea lor ceasurĭ întregĭ judecățile supușilor pănă la ceĭ din urmă, cari aveaŭ bucurie, chiar dacă pierdeaŭ procesul, că aŭ avut judecata înnaintea Măriei Sale. De sigur că astăzĭ lucrurile s'aŭ schimbat și ce se putea atuncĭ, nu se maĭ poate în zilele noastre. Pe cît e posibil însă, ca să se capete inimile Romînilor, trebuie să se apropie cineva de dînșiĭ, să trăiască în mijlocul lor, trebuie să arăte că i-i drag de dînșiĭ și are încredere în eĭ. Așa a fost Alexandru Ion I-iŭ ca Domn romîn. Acum cîteva săptămînĭ, am avut cinstea de a fi primit în audiență de nobila și sfînta femeie care a păstrat cu maĭ multă credință amintirea luĭ, de Măria Sa Doamna Elena, și, vorbindu-mĭ despre popularitatea de care se bucura răposatul eĭ soț, îmĭ vorbia cam în cuvintele acestea: Luĭ Cuza-Vodă nu-ĭ plăcea pompa și strălucirea; se amesteca bucuros în mulțime; de cîte orĭ nu i-am spus: păzește-te, poțĭ întîmpina pe un nebun care să tragă asupra ta; de ce să nu te ferești? Iar el răspundea, cu un gest care voià să spuie: eĭ, ce mare pagubă! De la începutul pănă la sfîrșitul Domnieĭ sale, a fost văzut orĭunde, de orĭcine. S'a apropiat fără trufie și de ceĭ maĭ micĭ și a avut urechea deschisă pentru plîngerile lor. El n'a scăzut prin aceasta, dar i-a înnălțat pe eĭ, căcĭ oameniĭ se înnalță totdeauna prin acea superioară virtute a iubiriĭ și recunoștințeĭ către ceĭ maĭ marĭ, cari aŭ dovedit tragere de inimă și bunătate față de dînșiĭ.

Iată de ce a fost iubit Cuza-Vodă.

V.

Şi, atuncĭ, este aplecat cineva să se întrebe; dacă a fost iubit pentru acestea, de ce lovitura de la 11 Februar, de ce izbînda eĭ, de ce acea presupusă bucurie a poporuluĭ, de ce acea primire din partea oştiriĭ a situaţieĭ celeĭ nouă, de ce acea nevrednică izgonire, acel sfîrşit urît al uneĭ frumoase şi marĭ Domniĭ? Să întrebăm întăiŭ pe duşmanĭ, pe autoriĭ mişcăriĭ din 11 Februar, pe aceĭ carĭ n'aŭ întîmpinat niciŏ împotrivire şi carĭ totuşĭ n'aŭ putut să-şĭ stăpînească patima, cîntînd bucuria unuĭ triumf cîştigat cu aşa de puţină primejdie şi aşa de puţine jertfe.

Iată proclamaţia Guvernuluĭ provisoriu, alcătuit din generalul Golescu, pe care liberaliĭ muntenĭ din 1859 nădăjduiseră să-l facă Domn, şi care nu putuse privi cu mulţămire suirea în Scaun a unuĭ Moldovean care nu era socotit printre ceĭ d'intăiŭ aĭ generaţieĭ sale,— din d. D. Sturdza, «în absenţa luĭ Lascar Catargiu», din nenorocitul colonel Haralambie, care şi-a rupt sabia de trădător şi a părăsit îndată rangurile armateĭ, proclamaţie contrasemnată de miniştriĭ: Ion Ghica, Dimitrie Ghica, Ion Cantacuzino, P. Mavrogheni, C. A. Rosetti, acelaşĭ Dimitrie Sturdza, şi trădătorul maior Leca. Ea spune că: «din nenorocire v'aţĭ înşelat în alegerea Domnuluĭ chemat în capul naţiuniĭ; anarhia şi corupţiunea, călcarea legilor, desconsiderarea ţeriĭ în lăuntru şi în afară, risipirea averiĭ naţionale eraŭ principiile care conduceaŭ acest Guvern vinovat». Se pomeneşte de: «cupa plină a răbdăreĭ naţiuniĭ», de soldaţĭ carĭ s'aŭ arătat «demnĭ de strămoşiĭ lor», de un «patriotism la înnălţimea situaţieĭ», ba chiar,— cine ar putea crede? — de «onoare»:

Iată circulara ministruluĭ Ghica, din care se află «aclamaţiunea orăşenilor Capitaleĭ, dreptul redobîndit «cu entusiastică veselie, sfîrşitul suferinţelor noastre «celor marĭ».

Iată declaraţia făcută de Guvern în Cameră, în

Camera aleasă de Alexandru Ioan I-iŭ, în servila Cameră care-l aplaudase de atîtea orĭ, şi care l-a sacrificat fără un tremur de înduioşare, fără cel maĭ mic semn de părere de răŭ. După depunerea aşa-numituluĭ «act de abdicare», se arată că Domnul, «fostul Domn al Principatelor Unite Romîne, a recunoscut în sfîrşit că abdicarea sa a fost cerută de către naţiune», că «poporul întreg al Capitaleĭ a dorit, a cerut, a efectuat şi a salutat cu entusiasm această abdicare», care «corespunde vointeĭ naţiuniĭ, atît de des şi de solemn exprimate».

Iată competenta părere a eroiculuĭ maior Leca, cel care, după mărturisirea tovarăşilor săĭ, «a spart una din uşile Palatuluĭ naţiuniĭ» şi a descoperit — că cine îl poftia să intre acolo la miezul nopţiĭ, pe calea hoţilor ? — «spectacolul ce se presinta înnaintea poporuluĭ şi a ostaşilor, fie şi un spectacol de iubire vinovată», care nu privia, la urma urmelor, decit pe o singură persoană, care şi-a înnăbuşit durerea şi a iertat de mult, ridicîndu-se astfel pănă la acea înnălţime de sfinţenie care o deosebeşte astăzĭ printre toate femeile neamuluĭ nostru. Leca declară că: «Actul ce am făcut, este un fapt istoric şi vînătorilor li va rămînea o glorie eternă pentru devotamentul ce aŭ avut către patrie», căcĭ eĭ doar «prin spirit de disciplină si ordine», care era «o falã a lor», zădărnicise grozava trădare ce se pregătia şi cu care era să se facă din ţara noastră o a doua Polonie. Pare că aceştĭ oamenĭ, carĭ dăduseră năvală la saltarele Domnuluĭ, n'ar fi luat la dînşiĭ toate actele luĭ şi nu le-ar fi ţinut pănă maĭ ierĭ, în păstrarea d-luĭ Sturdza, atîtea zecĭ de anĭ, pentru ca în urmă să ajungă la aceiaşĭ părere pe care de la început o exprimase ironic Domnul izgonit: că pot cerceta cît vreaŭ în hîrtiile acelea fără a găsi nicĭ cea maĭ mică urmă de acţiune împotriva intereselor patrieĭ şi ale neamuluĭ. Acestea sînt decĭ părerile luĭ Leca, acel Leca, atuncĭ ministru de Războiŭ, care crezuse că face o deosebită plăcere generaluluĭ Chazal, ministru de Războiŭ al Belgieĭ, de unde era să se aducă noul Domn Filip de Flandra (care habar n'avea de această cinste şi a trăit

și a murit fără cea mai mică părere de rău că nu s'a bucurat de Tronul oferit de mîna conspiratorilor militari), arătîndu-ĭ că «armata romînă îl însărcinează a transmite» nu știŭ ce sentiment de frăție față de armata belgiană și căruia i s'a răspuns de Chazal, dîndu-ĭ o lecție pe care poate n'a simțit-o, că «mulțămește Excelenței Sale pentru sentimentele de simpatie», fără a se pomeni însă de acea vitează armată romînă, în numele căreia vorbise noul ministru de Războiŭ.

VI.

Să venim acuma la presa romînă din anul 1866, presă romînă puțin representată din maĭ multe motive, și din acela că pe atuncĭ Evreiĭ nu creaŭ o opinie publică în sens naționalist, ba — Doamne iartă-mă — și în sens cuzist, prin foile lor, menite să înnalțe pe unul fără dreptate, să scadă pe alțiĭ fără cuviință; dar trebuie să o spunem și din causa măsurilor pe care Cuza-Vodă le luase împotriva ziarelor. Făcuse bine saŭ răŭ? Din punctul de vedere al libertățiĭ preseĭ, din punctul de vedere al Drepturilor Omuluĭ, fără îndoială o grea vinovăție; din punctul de vedere însă al buneĭ orientărĭ a cetățenilor cu privire la afacerile Statuluĭ, făcuse bine Cuza-Vodă atuncĭ cînd pusese piedecĭ răspîndiriĭ neadevăruluĭ și calomnieĭ pe calea coloanelor zilnice ale ziarelor.

Astfel Moldova n'avea nicĭun ziar afară de cel oficial, iar în Muntenia, adecă în Bucureștĭ, era «Romînul» luĭ C. A. Rosetti, dușmanul hotărît al Domnuluĭ, împotriva căruia întrebuința toate mijloacele, uneltind, înnaintea oricuĭ, conspirația militară. Era și «Trompeta Carpaților» a luĭ Boliac, care, după ce prim'se din partea luĭ Cuza atîtea darurĭ în mîna întinsă, apucase cu aceiașĭ mînă vîndută condeiul pentru a terfeli amintirea personalitățiĭ și a DomnieĭbBinefăcătoruluĭ săŭ.

La aceste ziare, la triumfalele lor articole de fond după 11 Februar 1866, să ne coborîm, stăpînindu-ni

un dezgust firesc pentru ca să învățăm până unde se poate coborî neînțelegerea și mișelia.

«Romînul» apare din noŭ a doua zi după detronarea Domnitoruluĭ, și, într'un articol de fond, se pune să judece toate faptele săvîrșite de la 1848, revoluția luĭ Rosetti însușĭ, până la 1866: «ziua de $^{11}/_{23}$ Iunie înseamnă pentru România ruperea din noŭ a lanțurilor și reluarea libertățiĭ». Eraŭ vremurĭ bune atuncĭ: înnăbușirea revoluțieĭ li-a început emigrația; aŭ luptat din noŭ pentru «România», care în 1857 se ridica de iznoavă, deși «palidă foarte». Peste doĭ anĭ se săvîrși Unirea. Luĭ Rosetti nu-ĭ plăcea alesul din Ianuar, pe care însă tot el îl salutase din partea Muntenilor, atuncĭ cînd Cuza era numaĭ Domn al Moldoveĭ. Acum iată ce spune cu privire la dînsul: «Alegerea făcută la Iașĭ n'a fost nemerită: comitetul pigmeilor a învins comitetul urieșilor». Pigmeiĭ, adecă Cuza-Vodă și Kogălniceanu; uriașiĭ: Rosetti împreună cu ceĭ maĭ micĭ decît dînsul!

Se spune, maĭ departe, că noul Domn n'avea «educație, cunoștințe și ideĭ». Cuza, precum se știe, se cobora dintr'o familie mare moldovenească, maĭ mare decît ramura Roseteștilor din care venia scriitorul acestor rîndurĭ. El primise creștere îngrijită la Paris unde Rosetti n'a luat diplomă maĭ mare decît diploma luĭ Cuza, și, în sfîrșit, a nu avea «ideĭ» înseamnă: a libera pe țeranĭ, a seculariza averile mănăstireștĭ, a crea România și a-ĭ asigura viață în lume. Cuza, urmează Rosetti maĭ departe, robise Țara, și scriitorul enumeră: «felurite răpirĭ și robirĭ de tot felul, ce îndurase până în curs de cincĭ anĭ» până la lovitura de Stat — făcută, cum se știe, pentru a strivi resistența uneĭ Camere care nu voia împroprietărirea țeranilor și, prin urmare, existența reală a Românieĭ —, care lovitură de Stat este pentru dînsul uciderea deplină a tuturor libertăților. De aicĭ înnainte Domnul tiran cade în «delirul vițiuluĭ», «atăcînd pe rînd libertatea individuală, onoarea, proprietatea de tot felul, averea fiecăruia în parte precum și cea comună, familia chiar». S'a ajuns, spune el cu groază, culegînd toate amintirile sale istorice, la o spaimă ca acea din anul o mie pentru

Apusenĭ. Cuza «a desconsiderat nația în ochiĭ tuturor popoarelor și ni-a dus astfel în ajun de a fi șterșĭ ca nație din harta Europeĭ», care «ne meprisa» și doria să ne distrugă «spre a nu molipsi aierul prin corupțiunea noastră». Palatul Domnesc ajunsese pătat de «rușine» și de «scîrbă», un «mormînt al tutulor vițiilor».

Era firesc deci ca un număr de tinerĭ să se puie pe lucru: cîțiva, din ceĭ maĭ aleșĭ prin sentimente, prin educație și prin familiile lor «convocară pe ceĭ maĭ cunoscuțĭ dintre bărbațiĭ noștri politicĭ». Era să se ajungă astfel la o grozavă revoluție, totușĭ «atît de sublimă». Un grup de ofițerĭ patrioticĭ, și maĭ ales foarte respectuoșĭ de jurămîntul lor și de datoria lor de ostașĭ, ofițerĭ «bravĭ și patrioțĭ», spune Rosetti însușĭ, adică: Haralambie Leca, căpitanul Costescu, Vasiliu (Pilat) Lipoianu și colonelul Crețulescu. Eĭ se hotărăsc a răsturna pe Domn năvălind noaptea în iatacul săŭ ca să constate dacă are saŭ ba bune moravurĭ în viața privată. Adevărat că uniĭ găsesc această procedare puțin potrivită cu ceia ce a fost totdeauna simțul sufletesc deosebitor al uneĭ armate cu tradițiĭ de onoare. Rosetti se grăbește însă să ne asigure, «opinia acesteĭ foĭ în privința datorieĭ unuĭ militar se știe că nu e cea anume admisă de oștire permanentă» și, de altminterĭ, unul din tineriĭ aceia, Blaremberg, a luat asupră-șĭ să dovedească aceasta maĭ limpede decît ziua «cu aceia agerime ce caracteriză pe acest june».

Iată acum și Boliac. Pentru el, 11 Februar înseamnă că «s'a comis gonirea persoaneĭ providențiale care n'a trăit decît șepte anĭ împlinițĭ». Cum se vede, eleganța și limpeziciunea formeĭ sînt la înnălțimea sentimentelor de loialism și credință care însuflețesc pe scriitor. El se grăbește să ni spună de ce s'a făcut răsturnarea: «Alexandru Cuza, suveranul de șepte anĭ al Românieĭ» nu putea să rămîie fără «o abdicare generală a tuturor Romînilor din România liberă de sentimentul lor de cetățenĭ, de libertate, de moralitate, de pudoare. Statul căzuse cu totul într'un idiotism». Cuza este pentru dînsul ca «viermele de zăpadă» găsit

în cunoştinţele sale de istorie naturală «care ar fi avut însuşirea de a îngheţa orice se apropie de dînsul; saŭ chiar fabuloasa vrăjitoare, Circea Siciliana, care preface pe ceĭ ce se apropie de dînsa în «fiinţe imunde» (el se grăbeşte de altfel—gîndindu-se că lumea nu poate uita ce se întîmplase cu o zi înnainte, că a fost şi el printre aceste «fiinţe imunde»). «Am fost amăgiţĭ de o potrivă trebuie să ni iertăm unul altuia». Şi se grăbeşte, de altmintereĭ să curăţe pe toţĭ curtesaniĭ descreditaţĭ aĭ Circeeĭ de păcatul lor, lăsînd pe unul singur împovărat cu dînsul. Acest om e Mihail Kogălniceanu, căcĭ iată ce spune Boliac despre dînsul: «ministru al acestuĭ Domn, propriu şi etern, nu rămîne decît numaĭ ministrul Kogălniceanu». O fi spus-o în ce sens o fi vrut el; noĭ păstrăm declaraţia însă în sensul nostru care este şi sensul judecăţiĭ definitive al istorieĭ. Da, adevăratul ministru «propriu şi etern» al acestuĭ Domn a fost Mihail Kogălniceanu!

«Motorul morbuluĭ naţional s'a expulsat precum se expulsă o măsea stricată de mîna abilă a unuĭ dentist». S'a pătruns de ofiţeriĭ uneĭ armate, pe care Boliac o laudă pentru «decisiunea, spontaneitatea, valoarea şi precisiunea» în «imundul cabinet de tăvălire» pentru a se căuta «Suveranul somnoros». Şi cu ce bucurie spune gazetarul cum acesta s'a coborît din pat, s'a «răzimat de uşă spre resistenţă, pentru a fi apoĭ împinsă uşa peste dînsul de forţele deştepte ale conspiraţilor». Cu o lipsă de cel maĭ elementar cavalerism, cu o obrăznicie de simbriaş revoltat, în căutarea alteĭ simbriĭ de la un stăpîn noŭ, Boliac îndrăzneşte a pomeni de acea privelişte a iataculuĭ domnesc pe care Rosetti păruse că voieşte să o cruţe cetitorilor, declarînd că «lasă cortina». Acestălalt ziarist vorbeşte crud despre ceia ce i se pare luĭ a fi ruşinea vieţiĭ Domnuluĭ detronat şi, ca un contrast faţă de umilinţa persoaneĭ al căruĭ rost nu era la palat, el înfăţişează actul de eroism al aceluĭ ofiţer trădător care şi-a întins spatele pentru a se iscăli pe el actul de abdicare făcut gata şi adus în buzunarul conspiratorilor. Ar fi păcat să nu cităm chiar cuvintele luĭ Boliac: «în lipsă de masă, unul din conjuraţĭ îşĭ plecă spetele, şi se iscăli pe dînsele uşurarea patrieĭ».

Este vorba apoĭ de «imnul maiestos de salvare către Creatore» de «rogaţionea locoteninteluĭ pontificeluĭ primat al Românieĭ», care «păşia cu înfricoşată maiestate», de proclamaţia Guvernuluĭ provisoriu «sorbită cu aviditate şi fericire», şi, de odată, acest om care n'avea fanatismul, nicĭ îngustimea de vederĭ a luĭ Rosetti, se lămureşte asupra ticăloşieĭ pe care o săvîrşia. Faptele marĭ ale Domnieĭ încheiate printr'o crimă i se ivesc înnaintea ochilor, acele fapte marĭ pe care le lăudase prosa gazetaruluĭ şi le slăvise versurile poetuluĭ. Ticăloşia în care cădea din frică şi interes în această clipă i se vădi întreagă şi atuncĭ—dînd exemplul altora, cari, maĭ tîrziŭ, din situaţiunĭ maĭ înnalte şi în vremurĭ care puteaŭ cuprinde o judecată cu mult maĭ senină —, el cearcă să facă o deosebire între omul, urmărit de blesteme în adăpostul săŭ din Bucureştĭ, în drumul săŭ de pribeag pe «calea cea bătută de Domniĭ fugarĭ», şi între acţiunea luĭ ca Domn. Mustrarea de cuget îĭ smulge mărturisirĭ ca acestea care răzbună pe deplin bunul simţ şi sentimentele de dreptate de o potrivă jignite: «Cuza va ocupa singur maĭ multe paginĭ în istoria poporuluĭ romîn decît toţĭ ceĭlalţĭ Domnĭ ce i-aŭ preces: el şi-a dat tot bunul, şi naţiunea îĭ va fi recunoscătoare pentru aceasta în perpetuŭ». Şi el mîntuie cu absurda teorie că «după ce se iea miere din fagure, albina trebuieşte gonită».

Ca şi cum viaţa luĭ Cuza, iubirea luĭ, îngăduită saŭ neîngăduită, patima luĭ, fie şi vinovată, ca şi cum această singură iubire în afară de căsnicie, ca şi cum aceasta ar putea interesa pe judecătorul unuĭ Suveran, şi nu faptele pe care le-a săvîrşit! În acest chip de judecare, cel maĭ minunat rege al Franciei ar trebui să fie bunul soţ, bunul părinte, bunul frate, bunul fiŭ, Ludovic al XVI-lea, care, împodobit cu toate însuşirile, blînd ca un miel, simţitor ca o femeie, econom ca un negustor, a dus totuşĭ regalitatea francesă la peire, ţara la primejdie, iar nenorocitul luĭ cap, nevinovat de păcate ca ale luĭ Cuza, pe eşafod. Dacă astăzĭ am avea să alegem între un «vicios» de felul luĭ Cuza şi între un bărbat model în viaţa sa privată cum a fost Ludovic al XVI-lea, s'ar găsi oare nebunul care să prefere pe cel de al doilea celuĭ d'intâiŭ? Căcĭ doar un su-

veran nu se iea pentru el, ci se iea pentru țară; raportul luĭ față de dînsa e singurul raport care interesează, fără ca pentru aceasta să fie împiedecat moralistul în dorința, foarte firească, de a avea în același timp un înțelept și energic suveran și un om împodobit cu virtuțĭ între ceĭ patru pereți aĭ caseĭ sale.

VII.

Decĭ acestea sînt învinuirile care s'aŭ adus luĭ Cuza-Vodă de dușmanĭ: Că ar fi trădat țara, cînd hîrtiile luĭ aŭ dovedit îndată monstruositatea aceșteĭ bănuielĭ; că ar fi atentat la libertatea publică, cînd știm unde ar fi adus acea libertate publică și unde a adus «tirania» luĭ; că ar fi desonorat Palatul trăind între zidurile luĭ viața pe care i-o îngăduia și ierta cine suferia maĭ mult de dînsa.

Acestea aŭ fost capetele de acusare ale contimporanilor, și acestea aŭ fost reînnoite de cîte orĭ a fost vorba de drepturile ce i se cuvin. E drept că aceĭ care le înnoiaŭ eraŭ bărbațĭ de o virtute nebănuită și monogamĭ de cele maĭ severe moravurĭ.

Pentru ca să fim în măsură a judeca pe oamenĭ așa cum aŭ fost, pentru ca să spălăm amintirea luĭ Alexandru Ioan I-iŭ de toate miserabilele clevetirĭ, să lăsăm să vorbească *el*; el în clipele acelea în care orĭcine ar fi fost stăpînit de durere, de mînie, de dezgust, de neîncredere în viitorul țeriĭ care se arătase așa de nedreaptă în ceia ce privește pe uniĭ și așa de nesimțitoare în ceia ce privește pe alțiĭ.

Să nu uităm că puține ceasurĭ după detronare, Cuza-Vodă ar fi putut să iea puterea din noŭ: trădase doar un singur regiment și un singur grup de ofițerĭ; toate celelalte trupe și corpul ofițeresc rămăseseră în inimă cu chipul Domnuluĭ lor. Un contimporan din aceștĭ ofițerĭ a mărturisit de curînd, într'un ziar din Iașĭ, că i s'aŭ făcut luĭ Cuza propunerĭ formale de a se întoarce în Domnie și răspunsul pe care el l-a dat din închisoarea sa provisorie lămurește maĭ mult asupra energieĭ și

laialităţiĭ acestuĭ caracter, decît orĭce judecată a istoricilor de maĭ tîrziŭ. Ca Domn, a declarat Cuza-Vodă, ca represintant al autorităţiĭ Statuluĭ şi al principiuluĭ de suveranitate, el ar fi fost dator să spînzure în Piaţa Teatruluĭ pe ofiţeriĭ călcătorĭ de credinţă, şi aceasta nu era aplecat să o facă. Fără îndoială este şi acesta un punct de vedere; un altul ar fi fost acela de a se întoarce fără a jertfi pe nimenĭ şi a face din trădătoriĭ ceĭ maĭ împovăraţĭ de trădare sfetniciĭ săĭ ascultaţĭ, oameniĭ carĭ să-ĭ stea în preajmă şi purtătoriĭ celor maĭ înnalte grade ale decoraţiilor create de dînsul.

Nu vom vorbi de actul de abdicaţie; el s'a adus luĭ Cuza-Vodă şi l-a iscălit pe spinarea aceluĭ ofiţer care a avut fericirea de a simţi cum «se uşurează naţia».

Amintind că noul Guvern a fost pe deplin întemeiat fostul Domn cerea a nu i «se maĭ prelungi poprirea», şi el adăuga, vorbind generaluluĭ Golescu drept şi fără încunjur, fără năcaz şi fără părere de răŭ, cu seninătatea deplină a cugetuluĭ împăcat, cu conştiinţa liniştită a omuluĭ ajuns la sfîrşitul fapteĭ sale:

«Dumneata ştiĭ că principiul proclamat de Corpurile Statuluĭ a fost şi este ţelul mieŭ, căcĭ numaĭ un Principe străin, după a mea părere, poate chezăşui viitorul Românieĭ.

«Socot de prisos a maĭ adăuga că, precum ca Prinţ Domnitor al Românieĭ am lucrat pururea pentru a realisa această dorinţă, asemenea şi ca Prinţ romîn nu voiŭ conteni un minut de a face tot ce va atîrna de la mine pentru aceasta.

«Doresc, domnule general, după împrejurările urmate, a mă porni din ţară cît maĭ degrabă.

«Să trăiască România!»

De acestea se interesa acum la plecare, precum de acestea se interesase în ceĭ şepte anĭ plinĭ de greutăţĭ şi muncă aĭ Domnieĭ sale primejduite.

Şi, într'o convorbire cu Golescu, pe care îl chemă împreună cu Ion Ghica şi Rosetti, voind a privi în ochĭ pe aceĭ carĭ cutezaŭ să privească la dînsul, el

făcu declarația: că cine nu va susținea noua ordine de lucrurĭ, nu poate fi decît un trădător. Între el și între dînșiĭ, spunea el maĭ departe, a fost o singură deosebire: «modul și alegerea momentuluĭ».

Cu aceste cuvinte pe buze, plecă el din țară, la 13 Februar seara, escortat pînă la rondul grădiniĭ de la Șosea de Miniștriĭ de Războiŭ și de Interne, de colonelul Cornescu și de căpitanul conjurat Costescu, de comisarul civil Anton Arion. Maĭ tîrziŭ el a fost ales ca represintant în două rîndurĭ, de Mehedințenĭ, și n'a găsit cu cale să aducă cu persoana sa germeniĭ de nemulțămire și turburare în țară. Făgăduielile pe care le făcuse solemn la 12 și 13 Februar, aŭ fost astfel îndeplinite de dînsul cu sfințenie.

*
* *

Opinia publică, fără să știe aceste lucrurĭ, l-a simțit. Este bine ca aceia carĭ le cunosc să-ĭ dea sprijinul istoric de care ea are nevoie pentru a-șĭ legitimă judecățile sale.